

TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ KONUMLARI VE İŞLEVLERİNE YÖNELİK STK YÖNETİCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ¹

VIEWS of NON-GOVERMENTAL ORGANIZATION (NGO) ADMINISTRATORS ON
NGO STATUS AND FUNCTIONS IN THE TURKISH EDUCATION SYSTEM

İbrahim Hakan KARATAŞ²

Öz

Sivil toplum kuruluşları (STK) son yıllarda sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da oldukça etkin rol almaya başlamışlardır. Bu çalışmada Türk eğitim sisteminde STK'ların konumları ve işlevlerinin neler olduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla eğitim alanında ulusal ölçekte faaliyet gösteren önde gelen 32 STK'nın yöneticisi ile yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde içerik analizi türlerinden "kategorisel analiz" kullanılmıştır. (1) Eğitim ve eğitilmiş insan algısı, (2) Türk eğitim sistemi algısı, (3) STK algısı, (4) devletle ilişkiler, (5) toplumla ilişkiler, (5) diğer STK'larla ilişkiler, (6) uluslar arası kurum ve kuruluşlarla ilişkiler ve (7) gelecek perspektifi kategorilerinde analiz edilen veriler sonucunda STK'ların eğitim alanında "bilgi", "uzmanlık" ve "deneyim" eksiklikleri olmasına rağmen çok hızlı bir öğrenme ve gelişme süreci içinde oldukları; devlet, toplum, diğer STK'lar ve uluslar arası kurumlarla ilişkilerde çeşitli sorunlarla karşılaştıkları ve ilişkilerinde temkinli davrandıkları ve fakat gelecekte oldukça umutlu oldukları bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: sivil toplum kuruluşları, toplumsal katılım, Türk eğitim sistemi, nitel araştırma

Abstract

In recent years, non-governmental organizations (NGOs) have adopted active roles in social, cultural, economic and political areas as well as in the field of education. The main purpose of this study is to determine the status and functions of NGOs in the Turkish educational system. For this purpose, semi-structured interviews were conducted with administrators of the leading 32 NGOs operating in the field of education on a national scale. "Categorical analysis" which is a type of content analysis is used to analyze the data. The data are analyzed in seven categories: NGO's perception about (1) education and educated person, (2) Turkish education system, (3) NGOs; and relations with (4) the state, (5) community, (5) other NGOs, (6) international institutions and organizations, and (7) NGO's future perspectives. Data analysis reveals the following findings: Although NGOs have shortcomings in "information", "expertise" and "experience" in the field of education, they are in the process of learning and a rapid development. They face various problems in relations with the state, community, other NGOs and international institutions. Thus they are very cautious in their relations. However they are quite hopeful about the future.

Key Words: Non-governmental organizations, community participation, the Turkish education system, qualitative research

1 Bu çalışma, yazarın 2008'de savunduğu "Türk Eğitim Sisteminde Sivil Toplum Kuruluşları: Konumları ve İşlevleri" adlı doktora tezinde yer alan araştırmanın kısaltılmış halidir.

2 Yrd. Doç. Dr. Fatih Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İstanbul ihkaratas@gmail.com

1. GİRİŞ

Türkiye’de son yıllarda hızla gelişen bir sivil toplum inisiyatifi gözlenmektedir. 19 Ağustos depremi ile rolleri belirginleşen STK’lar siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik alanda oldukça etkin roller üstlenmeye başladılar. Bu etkinlik STK’ların nicel ve nitel olarak artışlarıyla da doğru orantılı bir gelişme göstermektedir. Son on yılda açılan STK sayısı ve bu STK’ların üye sayısı dramatik bir artış göstermiştir (Dernekler Dairesi Başkanlığı [DDB], 2012). Bu artışa paralel olarak geleneksel olarak dayanışma ve yardımlaşma rolleri de değişmeye başlamış ve küresel, bölgesel, ulusal ve yerel karar süreçlerinde ve uygulamalardaki etkinlikleri de artmıştır.

STK’ların en fazla ilgi gösterdiği alanların başında eğitim gelmektedir (Gönel, 1998). Eğitim alanında faaliyet gösteren STK’lar da genel olarak dayanışma ve yardımlaşma merkezli gönüllü kuruluşlardır. Fakat son yıllarda dezavantajlı grupların eğitim fırsatlarına ulaşması, yetişkin eğitimi, aile eğitimi, meslek eğitimi, kız çocuklarının eğitimi gibi birçok alanda gerek yürüttükleri projelerle, gerekse de karar süreçlerine etkileriyle önemli bir aktör olmuşlardır (Chen, 1997; Spring, 2004). STK’ların bu gelişmelerine paralel olarak devletler de STK’larla daha fazla işbirliği yapmaya başlamıştır (Sutton ve Arnova, 2004). STK’ların son yıllarda bu denli hızlı gelişme göstermeleri çeşitli araştırmalara konu olmuştur (Acı, 2003; Şenatalar, 2001; Tarhanlı, 2000; Yaden, 2001). Özel olarak eğitim alanında STK’ların etkinliklerini analiz eden bazı araştırmalar da yapılmıştır. (Alpaydın, 2005; Eraslan, 2008; Şentuna, 2009; Topsakal, 2005; Yaltı, 2003). Fakat Türkiye’de STK’ların eğitim alanındaki etkinliklerinin ve etkililiklerinin artmasının gerekçeleri, devletle işbirliği süreci ve bu işbirliklerinin sonuçları konusunda yeterli çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma Türkiye’de eğitim alanında faaliyet gösteren STK’ların konuları ve işlevlerini Türkiye’nin önde gelen STK yöneticilerinin görüşleri doğrultusunda analiz etmeyi amaçlamaktadır. Fakat önce eğitim alanında faaliyet gösteren STK’ların nicel ve nitel artışlarının küresel ve ulusal gerekçelerinin neler olduğu, devlet ile STK’lar arasındaki ilişki ve işbirliğinin boyutları ve süreçleri ile Türkiye’deki duruma ilişkin ilgili literatür çerçevesinde bir özet sunulacaktır.

1.1 STK’ların Eğitim Alanında Artan Öneminin Gerekçeleri

Geleneksel eğitim talebi ve arzı insanlığın yaşadığı sosyal, ekonomik ve kültürel değişimler doğrultusunda nitelik ve nicelik olarak sürekli form değiştirmektedir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülen jeopolitik değişimler de toplum yapısında, toplumsal kurumların yeniden şekillenmesinde ve eğitim fırsatlarının sunulmasında çarpıcı

gelişmelere yol açmaktadır (Mercer, 2002). Bu gelişmeler şöyle özetlenebilir (Arnove ve Sutton, 2004):

- Ekonomik ve kültürel küreselleşmenin yoğunlaşmasıyla neoliberal yaklaşım ademi merkezîyetçiliği ve özelleştirmeyi yaygınlaştırdı.
- II. Dünya Savaşından sonraki en önemli gelişme olarak kabul edilen 1989 Berlin Duvarının yıkılmasıyla Doğu Avrupa ülkelerinin için bulunduğu zor şartların el birliği ile giderilmesi amacıyla uluslararası yardımlaşma ihtiyacı doğdu.
- Devlet anlayışının küresel bir algıyla ortak normlar çerçevesinde şekillenmesi, yaygın eğitim hizmetinin arzını bütün ülkelerde zorunlu hale getirdi.

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren *refah devletinin zayıflaması ve küreselleşme* olgusuna ek olarak *iletişim teknolojilerindeki gelişmeler de* eğitimin içeriği, plânlanması, yürütülmesi, finansmanı, denetlenmesi gibi konularda yeni düzenlemeleri gerekli kılmaktadır (Ercan, 2005; Hesapçioğlu, 2001a). Bu yeni durumun bir sonucu olarak bireylerin, kitlelerin kendi inisiyatifleri ile oluşturdukları STK'ların eğitim sürecine müdahil oldukları bir dönem olarak yaşanmaktadır. Bu durum eğitimin doğasına da uymaktadır.

Eğitimde baş aktör olan devletler, hem gelişmiş ülkelerde ve hem de az gelişmiş ülkelerde kaçınılmaz olarak eğitim sürecine hükümet dışı unsurları yasal olarak dâhil etmeye başlamışlardır (Gibbs, Fumo ve Kuby, 1999; Koçer, 1992; Kogan, Johnson, Packwood ve Whitaker, 1984; Miller-Grandvaux, Welmond ve Wolf, 2002; Reimers, 1997). STK'ların eğitim süreçlerinde yoğun bir şekilde yer almasının temel gerekçeleri şöyle sıralanmaktadır (Sutton ve Arnove, 2004):

a) Neoliberal düşünce STK'ların sağlık, eğitim gibi sosyal hizmet alanlarında etkin olmalarını gerekli kılmaktadır. Çünkü neoliberal düşünce çoğu zaman yetersiz ve bozucu bir etkide bulunan devletin küçültülmesini ve toplumun daha fazla işlevsel olmasını gerektirmektedir.

b) STK'ların sosyal hizmet alanlarında daha fazla sorumluluk alabileceğini ve yerel/bölgesel ihtiyaçları devlete göre daha etkili ve hızlı karşılayabileceği kabul edilmektedir.

c) STK'lar karar süreçlerine yerel katılımı sağlayarak ve kırsal kesimde yaşayan alt gelir grubuna mensup halkların haklarını savunma imkânı oluşturmasıyla demokrasinin yaygınlaşmasına da zemin hazırlamaktadır.

STK'ların Türkiye'de sayılarının ve etkinliklerinin artmasının bazı özel gelişmelerle ilişkili olduğu kabul edilmektedir. Bu gelişmelerin başında STK'ların AB'ye tam üyelik için adaylık sürecinde üstlendikleri kilit rol gelmektedir. AB, kültürel farklılıkların azaltılması ve toplumlar arası diyalogun geliştirilmesini sağlamak amacıyla STK'ların daha etkin olmasını beklemektedir (Balcı, 2007; Boztekin, 2005; DPT, 2005; Hazar, 2001; Topsakal ve Hesapçıoğlu, 2001). Bu amaçla AB tarafından, STK'ların kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesi amacıyla sağlanan fonlar STK'ların sayıca ve nitelikçe gelişmesine yardımcı olmuştur (Gültekin ve Bitirim, 2006; Yılmaz, 2001). Diğer taraftan demokratikleşmeyi tabana yaymak ve dezavantajlı gruplar için fırsat eşitliği sağlamak amacıyla STK'lar tarafından geliştirilen projelere başta AB olmak üzere birçok uluslararası ve ulusal kurum ve kuruluş özel fonlar ayırmıştır (Bilici, 1997; Gibbs, Fumo ve Kuby, 1999; İnal, 2005; UNESCO, 2001). Bu gelişmelere paralel olarak gerek Anayasa'da gerekse de diğer yasalarda yapılan değişikliklerle STK'ların kurulmasını ve faaliyetlerini kolaylaştıracak adımlar atılmıştır (Başbakanlık 2004). Tüm bu gelişmeler, ekonomik ve sosyal kalkınmayla ivme kazanmış, Hükümetlerin STK'ları karar süreçlerine ve uygulamaya dahil etmesi sonucunda son on yılda Türkiye'deki STK sayısı yaklaşık iki katına üye sayısı ise üç katına çıkmıştır (DDB; 2012).

Türkiye'de STK tanımı çağdaş STK teorileriyle (Arslan, 2000; Çaha, 1997; Tunçay, 2003) örtüşmekle birlikte uygulamada *vakıf* ve *derneklerin* büyük çoğunluğu “hayır” ve “dayanışma” amaçlı bir oluşum görünümü arz ederken *sendikalar* temsil ettikleri kitlelerin özlük hakları konusunda tıkanmış durumdadır. *Girişim* tarzı STK anlayışı ise yok denecek düzeydedir. Dolayısıyla Türkiye'de batılı anlamda, gerçekten özgür iradeyle, gönüllü katılım ve gücünü toplumsal tabandan alan bir sivil toplum anlayışından (Keane, 1993) ve STK'dan bahsetmek neredeyse imkânsızdır (Doğan, 2002; Gönel, 1998; Güder, 2005). STK'lar arasında ortak tanıma kavuşmuş sorunlarda (Çavdarlı, 2001; Silier, 2001) bile ortak hareket kabiliyeti çok sınırlıdır. STK'lar ideolojik yaklaşımlar sergilemekte, STK'ların sorunların çözümü için farklı görüşlerle bir araya gelerek ortak paydalar bulma iradesi yok denecek kadar azdır (Güneş ve Güneş, 2003). Hatta aynı dünya görüşüne sahip STK'lar arasında bile ortak ve birlikte çalışma yeteneği oldukça sınırlıdır.

STK'ların artan etkinliğinin en açık biçimde görüldüğü alanların başında eğitim gelmektedir (Gönel, 1998). Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve AB gibi uluslar üstü kuruluş ve oluşumlar eğitim alanında gerçekleştirmeyi planladıkları birçok projeyi STK'larla işbirliği halinde yürütmektedirler (Gibbs, Fumo ve Kuby, 1999; Miller-Grandvaux, Welmond ve Wolf, 2002; Reimers, 1997). Bu işbirlikleri STK'ların, devletlerle ilişkilerine de yeni bir

boyut getirmiştir. Bu yeni durum durum birçok araştırmacının ilgisini çekmiş ve STK'ların devlet ile ilişkilerini inceleyen birçok araştırma yapılmıştır.

1.2. *Eğitim Alanında STK-Devlet İlişkilerinin Boyutları*

Literatürde STK'ların eğitim alanında devlet ile ilişkilerinin *işbirliği* ve *katılım* kavramalarıyla açıklandığı görülmektedir (Bray, 2000). Türkiye’de eğitim plânlamasında toplumsal katılımı genel anlamda ele alan Hesapçıoğlu (1994; 266), *danışma*, *karar* ve *uygulama* süreçlerinde katılımdan söz eder. Margolis ve Tewel ise eğitime toplumsal katılımı dört düzeyde ele alır: (a) düşünsel katılım, (b) malî katılım, (c) görevsel katılım ve (d) yönetsel katılım (aktaran: Yılmaz, 1993; 19). Çavdarlı (2001) ise devlet-STK ilişkisini aşamalı olarak *ortaklık*, *destek*, *işbirliği* ve *güç birliği* şeklinde tasnif etmektedir. Şenatalar’ın, (2001, s. 13) bir miktar ironi içeren bir miktar da Türkiye’nin yönetim anlayışı ve toplumsal yapısı gerçeğinden yola çıkarak devlet ile STK'lar arasındaki ilişkiyi dört başlık altında topladığını görmekteyiz:

1) *Hasmane ilişki*: Bu ilişki türünde devlet ve STK'lar birbirlerini kontrol etmek, birbirlerinin açığını aramak, kısaca birbirlerinden şüphe etmek üzerine kurulu bir tutum sergiler.

2) *Patronluk ilişkisi*: Bu ilişki türünde Hegelci bir görüşle ifade etmek gerekirse kutsal devlet, STK'larını yönlendirmek, denetlemek, yerine göre himaye etmek görevini üstlenir.

3) *Devletin ilgisiz olduğu ama STK'ların özgür bırakıldığı ilişki*: Liberal yaklaşımı andıran bu ilişki türünde devlet, STK'larna özel sektör mantığıyla yaklaşır ve kendi ayakları üzerinde durmalarını ister.

4) *Yönetişim ilişkisi*: Temsilî demokrasinin bir sonraki aşaması olarak kabul edilen bu yönetim anlayışında STK'lar, toplumun kendi kendini idare etmesi sürecinde tam anlamıyla aktif rol alırlar. Karar alma sürecinden uygulama süreçlerine kadar devlet her alanda STK'lar ile birlikte hareket eder.

STK'ların ve devletin eğitim alanında geliştirdikleri işbirliklerinin karşılıklı faydaya dayandığı vurgulanmaktadır. Bray (2000) STK'ların ve devletin kurulan işbirliğinden beklentilerini şöyle sıralamaktadır:

- 1) *Deneyim ve uzmanlık paylaşımı*: Her ortak kendi bilgi ve deneyimini işe katar.
- 2) *Dayanışma*: Belirlenen hedefe ulaşmak için taraflar birbirlerini zorlukları aşmak için destekler.

- 3) *İş bölümü*: Her taraf daha iyi yapabildiği kısmı uhdesine alır ve böylece söz konusu ortaklığın her alanı en iyi şekilde gerçekleştirilmiş olur.
- 4) *Kaynak sağlama*: Her taraf kendi kaynağını ortaya koyacağından para, araç-gereç ve insan kaynağı toplamı büyür.
- 5) *Sahiplenme duygusu*: Taraflar bir işi ortak yürüttüğünde o işi sahiplenir ve kendi işi gibi performans gösterir.
- 6) *Daha geniş alana ulaşma*: Her taraf kendi çevresine ulaştığından ortaklığın yayılma alanı genişler.
- 7) *Etkililikte artış*: Taraflar birleştiğinde her tarafın kendi perspektifi ile engelleri aşma ve uygulamaları gerçekleştirme süreci hızlanır.
- 8) *İzleme ve Değerlendirme*: Her taraf toplumun farklı kesiminden geribildirim alacağından ve birbirlerini izleyeceğinden değerlendirme süreci daha geniş çaplı ve sağlıklı yürür.

1.3. STK-Devlet İşbirliğine Engel Olan Durumlar

STK'ların ya da en genel anlamıyla toplumun eğitim süreçlerine katılımını engelleyen durumlar da söz konusudur. Bu engeller farklı yazarlarca değişik biçimlerde sınıflandırılmaktadır. Davies'e göre (a) kişisel faktörler, (b) yakın çevre faktörü ve (c) dış çevre faktörü toplumsal katılımı engelleyen unsurlar içermektedir. Wilensky ve Kline göre ise dört temel engel çeşidinden söz edilebilir: (a) durumsal engeller, (b) kurumsal engeller, (c) bilgisel engeller ve (d) psikolojik engeller (aktaran: Yılmaz, 1993: 26-27). Türk eğitim sisteminde toplumsal katılımı ayrıntılarıyla inceleyen Hesapçıoğlu'na (1994) göre ise katılımın beş temel engeli bulunmaktadır: (a) örgütsel nedenler, (b) personel ile ilgili nedenler, (c) malî nedenler, (d) psikolojik engeller ve (e) uygulanan plânlama modellerinin sebep olduğu engeller.

1.4. STK-Devlet İşbirliğinin Sebep Olduğu Sorunlar

Diğer taraftan STK'lar ile birlikte çalışmanın bir takım sorunlara da sebep olacağı belirlenmiştir. Bu sorunlar şöyle sıralanabilir:

- a) *Yetenek ve kapasitenin yanlış ya da eksik kullanılması*: İşbirliği yapan taraflardan birinin ya da her ikisinin yetenek ya da yeterliliğinin eksik olması ya da ortaklığa uygun olmaması projenin ya da işbirliğinin başarısız olarak sonuçlanmasının temel sebebidir (Gibbs, Fumo ve Kuby, 1999).

- b) *Yetersiz katılıma bağlı olarak etki ve verimlilik eksikliği:* STK'lar genellikle sosyo-ekonomik düzeyi yüksek kesimlerin katılımıyla oluştuğundan işbirliği sürecinde yoksul kesimlerin taleplerini etkili bir şekilde dile getirme konusunda zayıf kalmaktadırlar (Streeten, 1997).
- c) *Eğitim sisteminin dış fonlara bağımlı hale gelmesi:* Kurumların yardım fonlarına bağımlı hale gelmesi daha sonraki dönemlerde sürekli hükümetten ya da uluslararası kaynaklardan fon beklentisi yaratmaktadır (Stirrat & Henkel, 1997).
- d) *Farklı yerlerde uygulama ve idame zorluğu:* Yerel STK'lar destekli okullar yerel şartları, çıkarları ve katılımı hesaba katmak zorundadırlar. Dolayısıyla farklı bir çevrede aynı sonucu elde etmek mümkün olmayabilir (Rugh & Bossert, 1998).

1.5. Araştırmanın Amacı

Türkiye'de eğitim alanında faaliyet gösteren STK'ların devlet ile ilişkileri konusunda bazı araştırmalar yapılmıştır. Güneş ve Güneş (2003) tarafından yapılan araştırmada tarihsel olarak Cumhuriyet öncesine uzanan iki önemli STK olan Türk Ocakları ve Eğitim-Sen örnekleri üzerinden STK-devlet ilişkileri incelenmiştir. Güneş ve Güneş araştırmalarında Cumhuriyet'in temel değerleriyle çatışan grupların temsilcisi olan birtakım kuruluşların Türk milli eğitim sistemini kendi istekleri doğrultusunda dönüştürmek arzuları ve bu arzuların zaman zaman parti programlarına hatta hükümet programlarına yansması tehlikesini dile getirmektedirler. Tezcan (2003) ise makalesinde Türk eğitim sisteminin Cumhuriyet'in sekseninci yılında genel görünümü üzerine değerlendirmelerden sonra Türkiye Eğitim Derneği örneği üzerinden STK'ların eğitim alanında yapmakta oldukları faaliyetleri listelemekte ve analiz etmektedir. Şirin (2008) ise hazırladığı doktora çalışmasında *eğitimin siyasal işlevleri ve Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinin bu işlevlere ilişkin görüşlerini analiz etmiştir*. Şirin, STÖ'lerin eğitim sistemini, sistemin amaçlarını, amaçların gerçekleşme düzeyini ve STÖ'lerin eğitim politikalarının oluşturulmasında karar süreçlerini etkilemesini algılamalarında farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Şirin tarafından yapılan araştırmasının bulgularına göre STÖ'ler eğitimin işlevleri ile ilgili karar süreçlerini gerçekleştirdikleri araştırmalar, baskı araçları ve politika yapıcılar ve karar vericileri ile ilişkiler aracılığıyla etkilemeye çalışmaktadır. Yaltı (2003), Eraslan (2008) ve Şentuna (2009) ise STK'ların eğitim alanındaki faaliyetlerine odaklanmışlardır.

Bu araştırma, eğitim alanında faaliyet gösteren STK'ların, Türk eğitim sistemindeki konumları ve işlevlerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla Türkiye'de çeşitli adlar

altında kurulan (dernek, vakıf, sendika, girişim, platform, siyasi parti) ve ulusal ölçekte faaliyet gösteren eğitim odaklı önde gelen STK'ların yöneticilerinin görüşlerine başvurulmuştur. Araştırmada aşağıdaki soruların cevapları aranmıştır:

1. STK yöneticileri eğitimi ve eğitimli insanı nasıl tanımlamaktadır?
2. STK yöneticileri Türk eğitim sistemini nasıl algılamaktadır?
3. STK yöneticileri STK'ları nasıl algılamaktadırlar?
4. STK yöneticileri devletle ilişkileri nasıl değerlendirmektedirler?
5. STK yöneticileri toplumla ilişkilerini nasıl değerlendirmektedirler?
6. STK yöneticileri STK'ların uluslar arası kurum ve kuruluşlarla ilişkisini nasıl değerlendirmektedirler?
7. STK yöneticilerinin Türk eğitim sisteminde STK'ların statüleri ve işlevlerine ilişkin gelecek öngörülerini nelerdir?

Toplumsal düzeyde gün geçtikçe etkinlikleri artan STK'ların Türkiye eğitim sisteminde konumlarının ve işlevlerinin STK yöneticileri bakışıyla incelenmesi, bu alanda etkin olmak isteyen STK'lara, politikacılara ve bürokratlara fikir verecektir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli ve Çalışma Grubu

Bu araştırmada, 32 sivil toplum yöneticisi ile yarı yapılandırılmış bir soru cetveli aracılığıyla derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Görüşme yapılacak kişiler, kartopu yöntemiyle Türkiye'deki STK'ların (a) tüzel kimliklerine, (b) faaliyet alanı çeşitliliğine ve (c) etki güçlerine göre belirlenmiştir. Görüşme yapılacak yöneticilerin görev yaptıkları STK tüzel kimlikleri *vakıf, dernek, sendika, girişim ve siyasi parti* olarak saptanmıştır. Görüşme yapılacak yöneticilerin görev yaptıkları STK faaliyet alanları en genel anlamda *eğitimdir*. Ancak görüşmeciler, *okulöncesi, ilköğretim, ortaöğretim, yüksek öğretim, özel okullar, özel dershaneler, sendikalar, mezun dernekleri ya da vakıfları, eğitim politikaları* alanında çalışma yapan oluşumlar; *girişimcilik, gençlik, kadın, çocuk, halk/yetişkin eğitimi* gibi özel alanlarda yoğunlaşan STK'larını temsil edecek biçimde belirlenmiştir. Ayrıca araştırmaya dahil edilen STK'ların ulusal ölçekte ya da Türkiye merkezli uluslar arası faaliyet gösteren kuruluşlar olması tercih edilmiştir. Görüşme yapılan katılımcılar ise bir STK'da resmen yönetici olarak görevine devam eden ya da halihazırda yönetici olarak görev yapmamakla birlikte daha önce

uzun dönem önemli görevler yapmış oldukları ve bugün de etkinlikleri sürdürdüğü için tercih edilmişlerdir. Bütün bu süreçler neticesinde elde edilen sonuçlar kapsamında STK'ların bütününe temsil edebilecek bir görüşme listesi hazırlanmıştır. Bu listede her kategori için en az üç alternatif isim belirlenmiştir. Görüşülecek kişilerin belirlenmesinin ardından STK yöneticilerinden mülakat için randevu alınmaya başlanmıştır. STK yöneticileri ile iş ve cep telefonları ya da e-posta yoluyla iletişim kurulmuştur.

Araştırma kapsamında 4'ü (% 12,5) kadın, 28'i (% 87,5) erkek toplam 32 katılımcı ile yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların cinsiyet, kurum türü ve kurumdaki görevlerine göre dağılımı

Görev	Cinsiyet	Vakıf		Dernek		Sendika		Siyasî Parti		Girişim		Resmî Kurum		Toplam
		E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	
Başkan		6		6		1						1		14
Başkan Yrd.			1	1	1									3
Yön. Kur. Üyesi		1		1		2								4
Koordinatör										1				1
Danışman		1								1				2
Üye								2				2		4
Eski Üye		1						1	1			1		4
Toplam		9	1	8	1	3	0	3	1	1	1	4	0	32

2.2. Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı, araştırmacı tarafından, ilgili alan yazın çerçevesinde geliştirilmiş olan yarı yapılandırılmış mülakat formudur. Mülakat formunda STK yöneticilerinin (1) eğitim ve eğitilmiş insan algıları, (2) Türk eğitim sistemi algıları, (3) STK algıları, (4) STK-devlet ilişkileri, (4) STK-toplum ilişkileri ve (5) STK'ların uluslararası kuruluşlar ile ilişkileri, (6) STK'lar arası ilişkiler ve (7) gelecek perspektifleri konularında temalar belirlenmiş; bunlar 11 soru içinde açıklanmış ve katılımcılara bu sorular sorulmuştur.

Ayrıca araştırmada, STK yöneticilerinin soruları içtenlikle cevaplamaları için isimleri, görev yaptıkları STK, pozisyon, yaş ve cinsiyete dair bilgiler belirtilmeyip kodlanmış ve görüşmecide saklı tutulmuştur. Görüşme yapılan STK yöneticilerinin görüşlerinden alıntı yapılırken alıntılarının sonunda katılımcılara ait “kod numarası”, ve “çalıştıkları kurum türü” (vakıf, dernek, sendika, girişim, siyasi parti) bilgilerine yer verilmiştir.

Araştırma kapsamında yaklaşık 1300 dakika (21 saat 40 dakika), her bir STK yöneticisi ile ortalama 41 dakika görüşme yapılmıştır. Görüşmelere katılan STK yöneticileri ile -birkaçı dışarıda tutulduğunda- görev yaptığı STK'da görüşülmüş ve görüşmelerin biri dışında tamamı ses kaydına alınmıştır. Ses kayıtları daha sonra deşifre edilerek yazılı metin hâline getirilmiştir. Deşifre edilen metinler 650 sayfa civarındadır. Ayrıca söz ile ifade edilemeyen unsurlar da görüşme sürecinde not alınmak suretiyle kayıt altına alınmıştır. Bunlar da deşifre metinlere işlenmiştir. Böylelikle sözsüz ipuçlarından, sözlü cevapları anlamaya hatta onların anlam ve imalarını yeniden gözden geçirmeye olanak bulunmuştur (Robson, 2001: 229).

2.3. Verilerin Analizi

Mülakat kayıtlarının kaydedilmesi, konuşmaların analiz edilmesine ve katılımcıların görüşlerinin yorumlanmasına imkân tanımıştır (Patton, 1990: 349). Görüşmelerin çözümlenmesinde içerik analizi türlerinden “kategorisel analiz” kullanılmıştır (Robson, 2001; Bell, 1999).

Nitel araştırmada “geçerlilik” araştırmacının araştırdığı olguyu, olduğu biçimiyle olabildiğince yansız gözlemesi anlamına gelmektedir. Görüşülen bireylerden doğrudan alıntılara yer vermek ve bunlardan yola çıkarak sonuçları açıklamak geçerlik için önemli olmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 255-257). *Araştırmada katılımcıların görüşlerinden bire bir alıntı yapılarak “geçerlilik” azami oranda sağlanmıştır.*

“Güvenirlilik” ise olayların farklı gözlemciler tarafından aynı kategoriye bağlanması ya da aynı gözlemci tarafından farklı zamanlarda aynı kategori ile ilişkilendirilmesidir (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2005: 259). Araştırmada ham verilerin kodlara ve kategorilere dönüştürülmesi işlemi gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın iç geçerliği yani “inandırıcılığı”, dış geçerliği yani “aktarılabirliği”, dış güvenilirliği yani “teyit edilebilirliği” (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 264-272) de incelenmiştir.

3. BULGULAR ve TARTIŞMA

Nitel araştırmada elde edilen bulgular ve yorumları, katılımcıların görüşlerinin belirli kategorilerde değerlendirilmesiyle oluşturulmuştur. STK yöneticileri ile yapılan görüşmelerde elde edilen veriler altı kategoride sınıflandırılmıştır: (1) eğitim, eğitilmiş insan ve (2) Türk eğitim sistemi algısı, (3) STK algısı, (4) devletle ilişkiler, (5) toplumla ilişkiler, (5) diğer STK'larla ilişkiler, (6) uluslar arası kurum ve kuruluşlarla ilişkiler, (7) gelecek perspektifi.

3.1. Eğitim ve Eğitimli İnsan Algısı

“Eğitim ve eğitimli insan nedir?” sorusuna katılımcıların birçoğu cevap vermekte güçlük çekmiştir. Birçok katılımcı, “çok şaşırdığını”, “çok zor bir soru olduğunu”, “tanım yapamayacağını ancak gözlemlerine ilişkin düşüncelerini söyleyeceğini” belirtmişlerdir. Bir katılımcı “eğitimli insanı tanımlamanın koşullandırma olacağını düşündüğünü ve bu yüzden tanım yapmanın yanlış olacağını” belirtmiştir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu eğitimli insanı tanımlarken bireysel özellikleri önelemişlerdir. Bu çerçevede “kültürlü”, “münevver”, “güzel”, “vizyoner”, “bilgili”, “sorgulayan”, “araştıran”, “merak eden”, “eleştiren”, “etrafını iyi algılayabilen”, “dogmatik düşünmeyen”, “insanı kamil” niteliklerini kullanmışlardır.

Sorgulayan, araştıran, merak eden insan eleştiren insan tipolojisi (K26V).

Etrafını iyi algılayabilen, dogmatik düşünmeyen, eleştirel düşünen (K5D).

Eğitimli bir insan tanır, bunun (okul) yanında işte gelip burada kitap, dergi okuduğunu, daha başka seyler de yaptığını ve vizyoner birisi olduğunu falan (K1D).

Birkaç katılımcı ise insanın toplumsal rolüne vurgu yaparak, “insan haklarına saygılı”, “demokratik”, “çağdaş bir toplum sisteminin aktif bir unsuru”, “toplumun değişim ve dönüşüm sürecine katkı sunabilen”, “fedâkâr ama bencil olmayan”, “yanlışlara karşı tavır alan”, “kendini toplumun üzerinde görmeyen” biçiminde tanımlamışlardır.

Eğitim de böyle bir sey olmalı. Bizlerin hayalleri, bizlerin yaklaşım tarzları, bizlerin korkuları, bizlerin çekingenlikleri, ürkeklikleri ve zavallılıkları, acıları üzüntüleri bizden sonraki nesillerin kaderi olmamalı. Onları belirlememeli yani bizim hayallerimiz onların prangaları olmamalı (K19D).

Katılımcıların eğitimli insan algısını Millî Eğitim Temel Kanunu’nda yer alan “Genel Amaçlar” bölümündeki birbirini tamamlayan üç farklı amaç (Başbakanlık, 1973) çerçevesinde değerlendirdiğimizde ilk fıkrada dile getirilen hususlarla³ ile ilgili vurgunun oldukça zayıf olduğu görülmektedir. Genel Amaçlar bölümünün 2. fıkrasında yer alan nitelikler katılımcıların en fazla vurgu yaptığı bölümdür. Bu bölümde evrensel bir insan tanımının ortaya konulduğu kabul edilebilir. Katılımcıların bu bölümdeki ayrıntılar üzerinde odaklanması eğitimden beklentilerin Türk Eğitim Sistemi’nde istenilen düzeyde sağlanamadığını göstermektedir. Genel Amaçlar bölümünün son fıkrasındaki ekonomik

3 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu’nun ikinci maddesinde sıralanan üç amaçtan birincisi özetle “bilinçli, sadık Türkiye Cumhuriyet vatandaşları yetiştirmek”, ikincisi “bireyin kişisel gelişmesini sağlamak”, üçüncüsü ise “bir meslek sahibi olmasını sağlamak”tır.

boyutun ön plâna çıkarıldığı iş gücü ve teknik yeterlilik kısmı ise ikinci derecede önemli vurgu noktasıdır.

Buna göre katılımcılar bugüne kadar süregelen eğitim politikalarının, istedikleri bir eğitim anlayışını sunamadığını ortaya koymaktadırlar. Diğer taraftan, MEB Talim Terbiye Kurulu'nun hazırlamış olduğu yeni müfredatta vurgulanan eğitilmiş insan özelliklerinin⁴ büyük bir çoğunluk tarafından büyük bir arzuyla beklendiğini ortaya koymaktadır.

Katılımcıların eğitilmiş insan tanımlamalarında sırasıyla (a) akli ve zihni geliştirme, (b) özgürleştirme ve (c) seçenek sunma işlevleri ön plâna çıkmaktadır. Ancak bazı katılımcıların genel olarak zihinlerinde belirgin bir insan modeli çizmiş olmaları, eğitimin bireyi özgürleştirme süreci olarak tanımlanmasıyla çelişmektedir (Şişman, 2008, 39; Hesapçıoğlu, 2004). Bu durum ülkemizdeki resmî ideolojik eğitim anlayışının yansıması olarak kabul edilebilir. Muhafazakâr toplumsal yapının da bu tanımlamalarda etkili olduğu ileri sürülebilir.

Sonuç olarak STK'ların "eğitim ve eğitilmiş insan" algısı toplumun eğitim algısında önemli bir değişim ve gelişim gerçekleştiğini göstermektedir. Ayrıca ortaya konan tanımların temel değerler üzerinde yoğunlaşması eğitim algısında ortak bir bakış açısının yakalanabileceğini göstermektedir.

3.2. Türk Eğitim Sistemi Algısı

"Türk eğitim sisteminin en önemli sorunu nedir?" sorusuna katılımcılar net ve tek bir cevap vermekte güçlük çekmiştir. Katılımcıların tamamına yakını Türk eğitim sistemini genel olarak olumsuz değerlendirmektedir. Katılımcıların Türk eğitim sistemine ilişkin kullandıkları nitelermeler düşündürücüdür: "ucube", "eleştiriye açık olmayan", "fulu", "koşullandırıcı", "ezberciliğe dayanan", "kafa karışıklığı", "alabora", "sil bastan".

Katılımcıların Türk eğitim sisteminin en önemli sorunu algısında "zihniyet", "yaklaşım" en sık dile getirilen sorundur:

Eğitimde en büyük sorun zihniyet sorunu olduğunu düşünüyorum ya esas itibarıyla bu sorunu çözmeden aslında eğitimin birçok sorununu çözmek de mümkün değil (K15S).

Nasıl bir insan istiyoruz, nasıl bir toplum istiyoruz? Bu insanlık ve bu toplum hangi medeniyet havzası içinde yer almak zorunda? Bununla alakalı tarihî problemlerimiz var. Toplumda gördüğüm kadarıyla bu eğitim isiyile ilgilenmek içinde adamın önce o tür tariflerinin ve hedeflerinin olması

4 Yeni müfredatta özellikle vurgulanan beceriler şunlardır: *düşünme becerisi, iletişim becerisi, araştırma sorgulama becerisi, problem çözme becerisi, karar verme becerisi, yaratıcı düşünme becerisi* (MEB, 2005).

lazım. Bizde, burada toplumda bir fululuk var. Fululuk olduğu için de bunun eğitime yansımada da problem çıkıyor (K31V).

Elestiriye açık mıyız, sorgulamaya açık mıyız, çocukların meraklarını geliştirmeye açık mıyız? (K26V).

Katılımcıların eğitim ve eğitilmiş insan tanımları ile Türk eğitim sistemi algıları karşılaştırıldığında ortaya ilginç bir sonuç çıkmaktadır: STK'lar tanımladıkları eğitilmiş insanı yetiştiremeyen eğitimin içeriği ile ilgili sorunları öncelikle görmektedirler. Bu çerçevede değerlendirildiğinde STK'lar, eğitim ile ilgili sorunları doğru değerlendirmek konusunda yetersizdir.

Eğitim sorumluluğu bölümü genel olarak değerlendirildiğinde bir önceki bölümde STK'ların yaptığı eğitilmiş insan tanımı ile eğitimin sorumluluğunu üstlenmesi gereken kurum tercihleri çelişkilidir. Çünkü bir taraftan eğitimi çoğunlukla devletin sorumluluğunda bir süreç olarak kabul eden STK temsilcileri, eğitilmiş insan beklentileri konusunda sorumluluk almak noktasında pek de istekli görünmemektedirler.

3.3. STK Algısı

Katılımcıların yarısından fazlası STK'ları “gönüllü üyelik esasına dayalı, demokratik kitle örgütü” olarak tanımlamaktadır. Katılımcıların yedisi STK'ları, hayır amaçlı oluşum olarak tanımlarken dokuz katılımcı ise genel olarak özel bir gaye ile oluşturulmuş, hem demokratik kitle örgütü hem de bir dayanışma ve yardım örgütlenmesi olarak tanımlamaktadırlar.

Sivil toplum örgütleri denildiğinde biraz daha bireylerin üye olmakta özgür iradesi ile kendi kararıyla ve kendi arzusu gerekliliğine inanarak girmiş olduğu örgütlerin sivil toplum örgütü olduğunu düşünüyorum. Yani tamamen kişilerin bireysel inisiyatifine kalmış ve bu organizasyon içerisinde bulunarak faaliyette bulunan örgütler sivil toplum örgütleridir. Ve bu dernek olabilir, vakıf olabilir, sendika olabilir. Bu tür örgütler sivil toplum örgütüdür (K18S).

Buna göre Türkiye’de sivil toplum bilincinin arttığı ve STK'lardan beklentilerin çağdaş dünyadaki beklentilerle benzeşmeye başladığı söylenebilir. Bunun yanında hala önemli bir kitle STK'ları geleneksel yaklaşımlarla bir yardım ve dayanışma oluşumu olarak görmektedir.

Katılımcıların büyük bölümü Türkiye’de STK'ların “zayıf”, “etkisiz”, “kurumsallaşamamış” olduğuna inanmaktadırlar. Ayrıca katılımcıların bir kısmı da STK'ların eğitim alanında da oldukça “bilgisiz” ve “deneyimsiz” olduklarını düşünmektedir.

Burada sivil toplum kuruluşlarının büyük bir bölümü devlete sırtını dayamış vaziyette. Yani böyle devletten bağımsız bir sivil toplum zihniyeti burada yok sivil toplum kuruluşu da yok (K31V).

Sivil toplum örgütlerinin eğitimle ilgili bir takım fonksiyonlara kavuşmaları için ülkede sivil toplum örgütlerinin belli bir düzeye gelmiş olması lazım. Yani kendileri kurulumlaşmalarını tamamlamış ve eğitimin ne olduğu, nasıl yapılması gerektiği vs. konularında da yeterli bir kültür atmosferinde oluşmaları lazım (K13P).

Katılımcılara göre bu zayıflığın gerekçeleri şöyle sıralanmaktadır:

- a) devletin politikaları ve yaklaşımları,
- b) ekonomik yetersizlikler,
- c) kültürel sorunlar,
- d) STK'ların kurumsallaşamamış olmaları,
- e) STK'ların siyasî yaklaşımları,
- f) STK'ların güven vermeyen yapılanmaları,
- g) STK'ların devletçi yaklaşımları.

Çok az sayıda katılımcı STK'ların oldukça başarılı olduğuna inanmaktadır. Ancak yine katılımcıların ortak görüş belirttikleri bir diğer husus da Türkiye'de STK'ların oldukça hızlı bir gelişme içinde olduğu düşüncesidir.

Bu süreçte nasıl devlet sivil toplumla beraber çalışmayı ya da bunun çeşitli aşamalarını öğreniyorsa, biz de sivil toplum kuruluşu olmayı öğreniyoruz. Bunun içinde şey de var hani, bizim tarafımızda da bu büyük ölçüde hayır işlerini amaçladı, okul yaptırmak ya da burs vermek gibi alanlarda başladı ve şimdi politika alanına müdahil olmaya doğru ilerliyor. Bir kere bu da süreç meselesi. Bu süreçte hep beraber öğreniyoruz (K27G).

Katılımcıların büyük çoğunluğu Türkiye'de STK'ların güçlü bir etkiye sahip olmadıkları noktasında odaklanmaktadır. Bu etki zayıflığının gerekçelerini ise şöyle sıralamaktadırlar:

- a) toplumsal tabanın zayıf olması,
- b) diğer STK'lar ile iş birliği alışkanlığının gelişmemiş olması,
- c) devletin ön yargılı yaklaşımları,
- d) STK'ların bilgi ve deneyim eksiklikleri dolayısıyla özgün öneriler sunamaması.

Ancak bu soruya verilen cevaplarda da katılımcılar, STK'ların etki güçlerinin son yıllarda oldukça açık bir biçimde arttığını ifade etmektedirler. Bunu da bir taraftan STK'ların

içerik ve organizasyonel gelişmelerine bağlarken diğer taraftan da devletin olumlu bir yaklaşım sergilemesine bağlamaktadır.

Bu kurulda eksikleri oldu. Gerçi bizim de eksiklerimiz var. Ama zaten bir araya gelmemizin sebebi de iki tarafın da bir araya gelmesinin sebebi hem eksikleri çözmek, sorunlarımızı hem çözmek hem de beraber bir sinerji oluşturmaktır. Bu anlamda onların katkısını da ben yadsımıyorum. Yani artık gerçekten ülkemizde çeşitli alanlarda sivil toplum kuruluşları çok iyi gelişmiş durumdadır. Yani ilk baktığımızda sivil baskı şu anda elimizde (K23R).

Katılımcıların diğer STK'lara bakışları genel olarak değerlendirildiğinde yarından fazla katılımcının diğer STK'lara "ön yargılı" ve "temkinli" yaklaştığı görülmektedir. Katılımcılar bu kanaatlerini ifade ederken, diğer STK'ların "gizli gündemleri" olduğunu, "tehlikeli dış ilişkileri" olduğunu, "yolsuzluk yapma niyetinde" olduklarını "ticarî kurum gibi" davrandıklarını düşünmektedirler. Bunun yanında bazı katılımcılar da diğer STK'ların yeteri kadar deneyimli ve güçlü olmadıkları için gereksiz enerji ve zaman kaybına yola açtığını düşünmektedirler. Bu soruya sadece üç katılımcının gönül rahatlığıyla olumlu cevap vermiş olması, STK'lar ve demokratik örgütlenme sürecinde STK içinde yer alanların bile çok yol katetmesi gerektiğini göstermektedir.

O gün de Türkiye'nin aleyhine çalışanlar vardı lehine çalışanlar vardı, bugün de var. Bunların bir kısmı sivil toplum örgütlerinin içerisinde toplanır (K11P).

İki katılımcı ise STK'lar arasında bir "husumet" üzerinde durmuşlardır. Fakat bu husumetin "tanıma", "bilme" eksikliğinden kaynaklandığını dile getirmişlerdir.

Bu sivil toplum kuruluşlarının tabii çeşitli olarak var insanlar da var. En geniş tabiriyle sağdan soldan hepsi memleket için çalışıyorlar. Bu çerçevede tabii zaman zaman birbirlerine gardlarını da aldıkları da oluyor. Ya da işte birbirlerine karşı hareketlerde bulunmuş oluyorlar. Yani bir kere bu demokratik kültür açısından zenginlik. Onda şüphe yok ama acaba birbirlerinden korktukları kadar korkacak bir şey var mı? İki tarafı tanıyan birisi olarak ya da hepsini tanıyan birisi olarak soruyorum (K23R).

Son olarak dört katılımcı birlikte çalışma alışkanlığının geliştirilmesinin önemine vurgu yapmaları yine Türkiye'de STK'ların bir birliktelik oluşturma konusunda zayıf olduklarını göstermektedir. Katılımcıların genel olarak STK algısı değerlendirildiğinde, çağdaş tanım ve yaklaşımları söylem düzeyinde de olsa çok iyi bildikleri halde uygulamada bunu ortaya koyamadıkları anlaşılmaktadır.

3.4. Devletle İlişkiler

Görüşmeler sırasında katılımcılara eğitim alanında faaliyet gösteren STK'ların devlet ile ilişkileri konusundaki görüşlerini almak üzere sorular sorulmuştur. Bu kısımda *STK'lar ile*

devletin eğitim alanındaki ilişkilerinde karşılıklı yaklaşımları, talepleri, güdüleme isteği ve gücü hakkındaki görüşleri ele alınmaktadır.

Görüşmelerde verilen cevaplar genel olarak değerlendirildiğinde katılımcıların STK'ların devlet ile ilişkilerini olumlu ve olumsuz değerlendirenlerin birbirine yakın frekanslarda olduğu görülmektedir. Devlet ile ilişkileri olumlu değerlendiren katılımcıların çoğunluğu son yıllarda önemli bir değişim süreci yaşandığını ve olumlu örneklerin son birkaç yılda arttığını dile getirdikleri belirlenmiştir.

STK'ların devlet ile ilişkilerini olumsuz değerlendiren katılımcıların yarıya yakını sorunun devletten kaynaklandığını düşünürken, diğer katılımcılar farklı gerekçeler dile getirmektedirler:

- a) hükümetlerin ve bürokratların tutumları,
- b) STK'ların tutumları ya da yetersizlikleri,
- c) toplumun STK'lara yeteri kadar destek olmaması.

Buna göre STK'ların devlet ile ilişkilerinin olumlu bir seyir izlediği ve eğer sorun varsa da bunun önemli bir kısmının devletin dışında gerekçelere dayandırılması STK'ların etkinliğinin gelecekte artacağını göstermektedir.

Devlet bana şunu yaptırmadı, bunu yaptırmadı diye bir şey yok şu anda. Eskisi şeydi: bürokratik şeyden geldiği için biraz komünist bir sistem vardı, yani her şeyi soracaksın edeceksin. Bir tek vergi istemese üç kuruşluk da tasarrufun olması lazım yani (K1D).

Katılımcıların büyük çoğunluğu bürokratik süreçlerde, siyasetçiler ile ilişkilerine nazaran daha olumsuz bir durum olduğunu düşünmektedirler. Ancak burada ortaya çıkan başka bir husus da ilgi çekicidir: Yerel yönetimlerle ya da okul yöneticileri ile ilişkilerin daha olumlu ancak merkezî yönetimde yer alan bürokratlarla ilişkilerin daha olumsuz olduğu anlaşılmaktadır.

Bizim henüz devlet bürokrasisinde hükümet bürokrasisinde devlet yapılanmasının içerisinde bürokratlarımız sivil toplumun gereğini yeni yeni fark ediyorlar. Ama nasıl yararlanılacak? Bu kültür yok bu anlayış henüz gelişmiş değil. "Bunlar da nereden çıktı?" der gibiler halen. Yani birazcık daha bir işin gerektiriyor insanlarda ki sivil toplumla oturup veyahut da sosyal taraflara oturup konuları çözme becerisi henüz gelişmemiş (K18S).

Bu durum yerel yönetimlerin, ilişkiye geçen STK'ları daha yakından tanıyor olmalarına bağlanabilir. Diğer taraftan yerel düzeyde eyleme geçen STK'ların daha çok maddî yardım ve

bazı uzmanlık süreçlerine ilişkin küçük çaplı projeler öneriyor olmalarıyla ilişkili olduğu düşünülebilir.

Katılımcıların yarıdan fazlası politikaların belirlenmesinde politikacıların STK'lara kulak verdiklerini düşünmektedirler. Bu süreçte karşılıklı bir anlayış ve öğrenme süreci yaşandığını düşünen katılımcılar yanında yarıdan daha az bir katılımcı ise devletin oldukça tutucu ve dışa kapalı olduğuna inanmaktadır.

Şimdi demek ki halkla birlikte değil halka rağmen yürütülen bir siyaset var. Onlar adına yürütülen bir siyaset var (K15S).

Katılımcıların çok azı STK'ların tartışmasız bir etki gücüne sahip olduğunu, yarıya yakını kısmen etkili olduklarını, yarıdan daha az bir kısmının ise politikaların belirlenmesinde etkili olamadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar STK'ların etkili olamamalarının gerekçesi olarak da siyasetçilerin ve bürokratların tutumlarının en büyük gerekçe olduğunu düşünmektedirler.

Berber yönetebilme arzusunun hükümetleri, siyaseti yalnız bıraktığını görüyoruz burada. "Ben bilirim" ile değil de "biz biliriz" ile yönetmeye bir alışabilirsek, herhalde bütün meselelerimizi çözeriz (K14S).

Katılımcıların devletten, STK'lar ile ilişkilerinde şu beklentileri dile getirdikleri görülmektedir:

- a) her konuda görüşlerinin alınması,
- b) bazı alanların STK'lara bırakılması,
- c) sorumluluğu STK'lar ile paylaşması,
- d) STK tarafından önerilen tekliflere olumlu yaklaşılması.

3.5. Toplumla İlişkiler

Görüşmeler sırasında katılımcılara yöneltilen sorulardan biri de STK'ların toplumla ilişkisini analiz etmeye yöneliktir. Bu kısımda *STK'ların topluma bakışı, toplumun STK'lara bakışı ve karşılıklı etkileşimin boyutu hakkındaki görüşleri* ele alınmaktadır.

Görüşmelerde verilen cevaplara göre katılımcıların büyük çoğunluğu toplumun STK'lara olumsuz bir bakışa sahip olduğunu, katılımcıların çok azının ise toplumun STK'lara bakışının olumluya evrildiğini düşünmektedirler.

Türkiye’de tabii sivil toplum kuruluşu gibi şeyler örgütlenme diye çıkınca birden bire herkeste bir fobi başlamış. İnsanlar “aaa örgüt” diye korkuyorlar. Hâlbuki örgütlenme iyi bir şey, Çünkü paylaştığın zaman yanlısı törpüleyip yüceltebiliyorsun, bir yerlere çıkartabiliyorsun (K2V).

Toplumun STK’lara olumsuz bir yargıya sahip olduğunu düşünen katılımcılara göre bu yaklaşımın gerekçeleri şöyle sıralanmaktadır:

- a) toplumun eğitim düzeyi ve demokrasi anlayışındaki eksiklikler,
- b) devletin tutumu ve sivil toplum politikalarındaki olumsuzluklar,
- c) toplumda örgütlenme kültürünün gelişmemiş olması,
- d) bireysellik, bencillik duygusunun artması ile sosyal sorumluluk alma arzusunun düşmesi.

Toplumun STK’lara ilişkin olumlu bir yargıya sahip olduğunu ya da bu yönde bir gelişme yaşandığını düşünen katılımcılara göre bu yaklaşımın gerekçeleri şöyle sıralanmaktadır:

- a) devletin STK’lara yönelik tutum ve politikalarında olumlu gelişme,
- b) toplumun, STK’lar aracılığıyla çıkarlarının gelişmesi,
- c) toplumun STK’ların kitlesel bir ses olma yolunda kaydettiği gelişmeler.

Diğer taraftan STK’ların topluma bakışının oldukça olumlu olduğu görülmektedir:

Sivil toplum örgütleri hizmet götürülmesi gereken yerlere giden kuruluşlar. Onun için bir iletişim içinde olmaları da gerekiyor. Bu iletişimi sağlamaya çalışıyorlar. Tabii ama hangi ülkeye giderseniz gidin, sivil toplum örgütleri içerisinde “elit” kesimden yani ülkenin aydınları sayılan maddî imkânlar sağlama becerisini gösterebilen ve bunu ihtiyacı olanlara gösterebilen insan gruplarının olduğunu görürsünüz ve bu doğal bir şey. Ama Türkiye’de belki şu söylem, söyleniyor Türkiye’deki kimi sivil toplum örgütleri halktan kopuk, halkı anlamıyor, halkı aşağı görüyor, hatta işte onlara yardım edilmesi gereken kimseler olarak bakıyor. Asıl mesele bu değil. Hepimiz halkız, sivil toplum örgütlerindeki arkadaşlar da bu halkın birer üyesi ve kendileri gibi olanaklara kavuşmamış olan kimselere kendi olanaklarını paylaşma türünde bir destek verme isteği anladığım kadarıyla (K21P).

Katılımcıların yarısından fazlasının paylaştığı bu kanaat bir önceki bölümde toplumun STK’lara bakışlarındaki olumsuz yargının da değişmeğe başladığını düşündürmektedir. Toplumun her kesimini ve özellikle de kendi toplumsal tabanlarını kuruma davet eden ve toplumsal katılım ile geliştireceklerini düşünen STK sayısı hızla artmaktadır.

3.6. Uluslararası Kurum ve Kuruluşlarla İlişkiler

Katılımcıların üçte ikilik bölümü STK'ların uluslara arası ilişkiler kurmasının bir gereklilik olduğunu düşünmekte ve bu amaçla girişimde bulduklarını belirtmektedirler.

Sivil toplum örgütü kendi faaliyetleriyle ilgili olarak samimi bir biçimde uluslar arası bir kaynaktan hazırlayacağı projelerle finans kaynağı sağlıyorsa vs. bu takdir edilecek bir olaydır. Dolayısıyla bence dış bağlantısı olanlara genel bir güven veya güvensizliğin genellemesini de yapmamak lazım (K13P).

Daha az bir katılımcı ise uluslar arası kurumlarla ilişki ve işbirliği süreçlerinin tehlikeli olma potansiyeli taşıdığını ve bu yüzden oldukça büyük bir dikkat ile hareket edilmesi gerektiğini düşünmektedirler.

Tabii ihtiyat her zaman güzeldir. Dışarıda kurulmuş, kökü dışarıda olan bir örgütün Türkiye'deki uzantısı noktasında belki ihtiyatlı olmak ve bunlarla işbirliği yaparken belli hassasiyetlere dikkat etmek elbette güzeldir. Ama peşinen yani dışardan gelen her şey tehlikelidir, yani korkunun ölüme faydası yok. Yani korkmak yerine onları tanımak, gayelerine bakmak ve yaptıkları işleri görmek, ona göre hüküm vermek lazım (K30V).

Katılımcıların birkaçı ise uluslar arası kuruluşların Türkiye'nin bütünlüğü için tehlike arz ettiğini ve bu açıdan devlet, STK'lar ve toplumun bu ilişkiler konusunda oldukça uyanık ve dikkatli olması gerektiğini düşünmektedirler.

Buna karşılık katılımcıların yarısından fazlası bu tip zararlı oluşumlarla uğraşma görevinin güvenlik güçlerinin işi olduğunu ve dolayısıyla korkulacak bir durumun söz konusu olmadığı yolunda görüş belirtmişlerdir.

Buna göre Türkiye'de STK'lar büyük bir oranda uluslar arası kurumlarla ilişki ve işbirliği sürecine olumlu yaklaşmakta, bu süreci yaşamakta ve oldukça yararlı olduğunu düşünmektedir. Bu sonuç Türkiye'de STK'ların AB, BM ve diğer uluslararası kurum ve kuruluşlarla artan ilişkileri neticesinde kazandıkları özgüvenin yansıması olarak kabul edilebilir.

3.7. Gelecek Perspektifi

Katılımcıların tamamı gelecekte STK'ların her alanda olduğu gibi eğitim alanında da daha etkin bir rol alacaklarını belirtmişlerdir.

Türkiye belli şeylerin tadını almaya başladı. Yani gelişmenin, başarmanın tadını almaya başladım mı yani iyilik etmek de öyle bir şeydir bunu bir tattın mı bir daha kolay kolay bırakamazsınız, tiryakilik yapar. O bakımdan da hem dilektir, belki hem de benim şahsen öngörüm eğitim ile ilgili seyleri tartışacağız (K19D).

Bu beklentilerin gerçekleşmesi ise farklı kurumların gelişmesi şartına bağlanmaktadır. Katılımcıların vurgu yaptıkları kurumlar sırasıyla şöyledir:

- a) devlet ve hükümet politikalarının ve tutumlarının değişmesi ve gelişmesi,
- b) STK'ların gelişmesi ve kurumsallaşması,
- c) Toplumun bilinçlenmesi ve demokratik örgütlenme süreçlerine dâhil olması.

Bir katılımcının dile getirdiği “demokratik kitle örgütü ya da STK'ların gelişmesinin millî kültürümüzle uyummadığı ve dolayısıyla bu gelişmenin kolay olmayacağı iddiası” ise ayrıca incelenmesi gereken bir olgu olarak belirtilmelidir.

Bizim tarihî geleneğimiz de hep böyledir. Bir kısım eski sivil kuruluşlar gibi düşünür, onlar birtakım gruplar ve tarikatlar bile işbirliği içerisinde olmuşlardır. Dolayısıyla bundan sonra bu tarihî tecrübelerden yararlanmak suretiyle genç başların tecrübesi altında kuşatıcı bir hizmet sunulması toplumumuzun geleceği açısından fevkalade önemlidir. Çözümlerin Türkiye'ye aktarılması kolay değil. Türkiye'nin bir sosyal kurumuna aktarılması kolay olamaz. Bu süreçte mutlaka bir adaptasyon sürecinden geçmesi lazım. Kendi yapımıza, kendi kültürel yapımıza uygun hale gelebilsin. Henüz böyle bir süreç başlamış değil. Bildiğim kadarıyla ilerde daha yeni şeyler ortaya çıkabilir. Toplumsal olanakları da biz kendimiz bulabiliriz, başkalarından yararlanabiliriz. Kültürlerin de tarihin de her zaman birbirlerinden yararlanması söz konusudur (K25R).

4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

STK'ların eğitim algısı ve beklentisi çağdaş yaklaşımlarla benzerlik göstermesine rağmen yaklaşım ve uygulamalarının devletçi bir eğitim anlayışına inandıklarını göstermektedir.

STK yöneticileri, Türk eğitim sisteminin sorunlarını algılama noktasında tutarlı ve nispeten öz eleştiriye yatkın bir yaklaşım sergilemektedirler. Eğitim alanındaki sorunların (Erdoğan, 2004; ERG, 2007; Hesapçıoğlu, 2001; Şişman, 2008) tespitinde neredeyse ortak bir görüş hâkim olsa da tutarlı ve uygulanabilir perspektif çözüm önerisi oldukça azdır. STK yöneticileri de demokratik ve yasal hak ve sorumluluklarının tam anlamıyla farkında değildir (Bray, 2000; Yılmaz, 1993).

STK yöneticileri Türkiye'de son yıllarda STK sayısının, çeşitliliğinin, derinliğinin ve etkinliğinin hızla arttığına inanmaktadırlar. Ancak toplumun kültürel kodlarının, batılı sivil toplum anlayışıyla uyumuyor olması (Alkan, 1997; Tunçay, 2003) bu gelişmenin istenen hızda gerçekleşmesini engellemektedir.

STK'larla devlet, eğitim kurumları ve toplum arasında giderek azalan bir “güvensizlik” hâkimdir. STK'lar büyük oranda, okul yöneticilerini, bürokratları ve siyasetçileri geleneksel statükocu bir anlayışla eski tutumlarını devam ettirmekle suçlarken toplumun da STK'lara ilgisiz olduğunu düşünmektedir (Güneş ve Güneş, 2003). Ayrıca STK'lar, eğitim alanında “bilgi”, “uzmanlık” ve “deneyim” eksiklikleri olduğunu itiraf etmektedirler. STK'lar, toplumun STK'ları “ideolojik yaklaşımlar sergileyen”, “gizli gündemleri olan” ve “tabansız” oluşumlar gibi algıladıklarını ileri sürmektedirler. STK'lar uluslararası kurum ve kuruluşlarla sürekli bir ilişki içindedirler. Bazı STK'lar uluslararası ilişkilerin tehlikeli olduğunu ve ihtiyatlı davranılması gerektiğini belirtse de çoğunlukla bu ilişkilerin kaçınılmaz olduğu kabul edilmektedir.

Ancak STK yöneticileri Türkiye’de sivil toplum anlayışının ve STK'ların çok hızlı bir “öğrenme”, “gelişme” içinde olduğuna inanmaktadır. Eğitim alanında faaliyet gösteren STK'lar, eğitim alanında “bilgi”, “uzmanlık”, “beceri” ve “deneyim”lerini artırmakta, faaliyetlerini çeşitlendirmektedirler.

Araştırma sonuçları göz önünde bulundurulduğunda Türk eğitim sisteminde STK'ların konumlarını güçlendirmek ve işlevlerini artırmak için merkezi yönetime, STK'lara, okul yöneticilerine ve araştırmacılara yönelik öneriler şunlardır:

1. STK'ların eğitim alanında geliştirilecek politikalarda söz sahibi olması ve son yıllarda ortaya çıkan olumlu yaklaşımın artarak devam ettirilmesi için siyaseten “samimî”, “şeffaf” ve “ön yargısız” bir toplumsal katılım geleneği oluşturulmalıdır. Bu katılım, yasal güvence altına alınmalıdır.
2. STK'lar, eğitim alanında faaliyet gösterecekleri uzmanlık alanlarını bilimsel araştırmalar neticesinde elde edilen bulgular ışığında belirlemeli, sınırlamalı ve bu sınırlar çerçevesinde uygulama sürecini plânlamalıdır.
3. Eğitim alanında faaliyet gösteren STK'lar diğer STK'ların eğitim alanında yapmış ya da yapmakta olduğu çalışmaları incelemeli, deneyimlerden yararlanmalı ve eğitim alanındaki sorunlara çözüm önerirken topluma, okula ve merkezî yönetime yeni perspektifler sunacak projeler geliştirmelidir.
4. STK'lar, eğitim-öğretim sürecine ne ölçüde katkıda bulunabileceklerine dair, devlet de STK'larla hangi alanlarda işbirliği yapmak istediğine dair yazılı raporlar hazırlamalıdır.

5. Bürokratların, kişisel tutumlarından kaynaklanan sorunları ve sonuçlarını ortaya çıkaracak bir araştırma yapılmalı ve bu araştırma neticesinde çözümler üretilmelidir. STK'ların diğer ülkelerde eğitim alanındaki işbirliği örnekleri ile Türkiye'deki örneklerin karşılaştırmalı analizleri de alana katkı sağlayacaktır. Ayrıca STK'ların kurumsal kapasitelerini artırmalarına engel olan durumların araştırılması gerekmektedir.

5. KAYNAKÇA

- Acı, E. (2003). *Kalkınma sürecinde STK'nın yeri ve işlevi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
- Alkan, A. T. (1997, Kasım/Aralık). Türkiye'de başıbozukluğun uzun, "sivil toplum"un kısa tarihi üzerine bir yaklaşım. *Yeni Türkiye (Sivil Toplum Özel Sayısı)*, 18, 25-27.
- Alpaydın, Y. (2005). Türkiye'de STK'ların yetişkin eğitime katkısı. *Sivil Toplum Dergisi*, (3)12, 81-90.
- Arslan, O. (2000). *Kuramsal ve tarihsel aşamalarıyla sivil toplum ve Türkiye gerçeği*. İstanbul: Bayrak Yayıncılık.
- Aydağül, B. (2007). Eğitim: Türkiye'nin Avrupa yolunda "olmazsa olmaz"ı. İstanbul: Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi Eğitim Reformu Girişimi.
- Balcı, M. (2007). Avrupa Birliği eğitim stratejileri. İçinde Eğitim Bir Sen (Ed.), *Türk Eğitim Sisteminde Yeni Paradigma Arayışları Sempozyumu (4-5 Kasım 2006) Bildiriler Kitabı* (s. 224-231). Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, No: 16.
- Başbakanlık. (2001, Aralık 8). Türk medeni kanunu. *Resmî Gazete*, s. 24607.
- Başbakanlık. (1973, Haziran 24). Milli eğitim temel kanunu. *Resmî Gazete*, s. 14574.
- Başbakanlık. (2004, Kasım 23). Dernekler kanunu. *Resmî Gazete*, s. 25649.
- Başbakanlık. (2008, Şubat 20). Vakıflar kanunu. *Resmî Gazete*, s. 26800.
- Bell, J. (1999). *Doing your research project*. Buckingham: Open University Press.
- Bilici, N. (1997). *Avrupa Birliği malî yardımları ve Türkiye*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Boztekin, N. (2004). *AB uyum süreci ve STK'lar*. İstanbul: Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Bray, M. (2000). *Community partnerships in education: Dimensions, variations and implications*. Paper presented at the meeting of the World Education Forum, UNESCO, Dakar. Retrived November 24, 2000 from <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001234/123483e.pdf>.
- Chen, M. A. (1997). Non-governmental organizations and the state". İçinde W. K. Cummings and N. F. McGinn (Eds.) *International Handbook of Education and Development: Preparing Schools, Students and Nations for The Twenty-First Century* (ss. 575–586). Oxford: Pergamon Press.

- Çaha, H. (1997, Kasım/Aralık). Çıkar ve baskı gruplarının iktisadî analizi. *Yeni Türkiye (Sivil Toplum Özel Sayısı)*, 18, 417-428.
- Çaha, Ö. (1997, Kasım/Aralık). 1980 sonrası Türkiye’de sivil toplum arayışları. *Yeni Türkiye (Sivil Toplum Özel Sayısı)*, 18, 28-64.
- Çavdarlı, S. (2001). Avrupa birliği yolunda Türkiye’de devlet-STK ilişkileri. A. Anadol (Edt.), *Avrupa birliği devlet ve STK’lar içinde* (s. 79-112). İstanbul: Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Dernekler Dairesi Başkanlığı (2012). *Dernek İstatistikleri*. 10 Temmuz 2012 tarihinde www.dernekler.gov.tr adlı siteden alınmıştır.
- Doğan, İ. (2002). *Özgürlükçü ve totaliter düşünce geleneğinde sivil toplum*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- DPT. (2005, Eylül). *Komisyon dan konseye, Avrupa parlamentosuna, ekonomik ve sosyal komiteye ve bölgeler komitesine bildirim: AB ve aday ülkeler arasında sivil toplum diyalogu*. Ankara: DPT Avrupa ile İlişkiler Genel Müdürlüğü Avrupa Toplulukları Komisyonu.
- Eraslan, L. (2008). *Türkiye’de sivil toplum sorunsalı ve eğitim alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının değerlendirilmesi: Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Türkiye Eğitim Gönülleri Vakfı Türk- Eğitim- sen örneği*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ercan, F. (2005). Neoliberal eğitim politikalarını anlamak. *Sivil Toplum Dergisi*, 3(12), 17-37.
- Erdoğan, İ. (2004). *Yeni bir binyıla doğru Türk eğitim sistemi* (3. baskı). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Eğitim Reformu Girişimi [ERG] (2007, Eylül). *Avrupa birliği yolunda nitelikli insan sermayesi: İspanya, Portekiz ve Polonya örnekleri*. Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi Eğitim Reformu Girişimi Raporları, İstanbul.
- Gibbs, C. , Fumo, C., & Kuby, T. (1999). *Nongovernmental organizations in World Bank supported projects: A review, The World Bank*. Washington D. C. Retrived October 10, 2006 from, [http://wbln0018.worldbank.org/oed/oeddoclib.nsf/7f2a291f9f1204c685256808006a0025/096f027fdaa81b5e852567f5005d9327/\\$FILE/177precis.pdf](http://wbln0018.worldbank.org/oed/oeddoclib.nsf/7f2a291f9f1204c685256808006a0025/096f027fdaa81b5e852567f5005d9327/$FILE/177precis.pdf).
- Gönel, A. (1998). *Araştırma raporu: Önde gelen STK’lar*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Güder, N. (2005). *Sivil toplumcunun el kitabı*. İstanbul: Sivil Toplum Geliştirme Programı.
- Gültekin, B. & Bitirim, S. (2006). AB sürecinde STK’ların stratejik açıdan değerlendirilmesi. *Sivil Toplum Dergisi*, 4(16), 71-89.
- Güneş, M. & Güneş, H. (2003). *Türkiye’de eğitim politikaları ve sivil toplum*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Hazar, S. (2001). Avrupa birliği yolunda Türkiye’de devlet-STK ilişkileri. A. Anadol (Edt.), *Avrupa birliği devlet ve STK’lar içinde* (s. 9-39). İstanbul: Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Hesapçoğlu, M. (1994). *İnsan kaynakları, yönetimi ve ekonomisi*. İstanbul: Beta.

- Hesapçioğlu, M. (2001). Postmodern/küresel toplumda eğitim, okul ve insan hakları. O. Oğuz, A. Oktay & H. Ayhan (Edt.), *21. yüzyılda eğitim ve Türk eğitim sistemi* içinde (s. 39-80). İstanbul: Sedar Yayınları.
- Hesapçioğlu, M. (2004, Nisan 30). Eğitim nedir? *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 2.
- İnal, K. (2005). Türkiye’de devlet destekli sivil toplum örgütlerinin eşitsizliğe yaklaşımları. *Sivil Toplum Dergisi*, 3(12), 39-50.
- Keane, J. (1993). *Sivil toplum ve devlet-Avrupa’da yeni yaklaşımlar* (Çev. E. Akın, L. Köker, M. Küçükahmet, Ç. Aksu & A. Bora). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Koçer, H. A. (1992). *Türkiye’de modern eğitim doğuşu ve gelişimi*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Kogan, M., Johnson, D., Packwood, T., & Whitaker, T. (1984). *School governing bodies*. London: Heinemann.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], (2005). Dil ve anlatım dersi öğretim programı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx/?width=900&height=530&TB_iframe=true. [15 Mayıs 2008].
- Mercer, C. (2002). NGOs, civil society and democratization: A critical review of literature. *Progress in Development Studies*, 2(1), 5-22.
- Miller, R. (2008). Okullar niye var? Alternatif eğitim felsefeleri. M. Hesapçioğlu, E. Korkmaz, S. DüNDAR, B. G. Morhayim & M. Çavuş (Ed.), *I. uluslararası alternatif eğitim sempozyumu: Darphane-i amire 26-27 Kasım 2005 kitabı* içinde (s. 15-20). Ankara: Nobel Yayınları.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Reimers, F. (1997). The role of NGOs in promoting educational innovation: A case study in Latin America. In J. Lynch, C. Modgil, & S. Modgil (Ed.), *Non-formal and non-governmental approaches, education and development: Tradition and innovation* (pp. 33-44). London: Cassell. Retrieved April 23, 2007 from [http://gseacademic.harvard.edu/~reimers/RoleOfNGOs_Reimers\(1997\)pp33-44.pdf](http://gseacademic.harvard.edu/~reimers/RoleOfNGOs_Reimers(1997)pp33-44.pdf).
- Robson, C. (2001). *Real world research*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Rugh, A., & Bossert, H. (1998). *Involving communities: Participation in the delivery of education programs*. Washington DC.: Creative Associates International Inc.
- Silier, O. (2001). Avrupa birliği yolunda Türkiye’de devlet-STK ilişkileri. A. Anadol (Edt.), *Avrupa birliği devlet ve STK’lar* içinde (s. 45-68). İstanbul: Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları
- Spring, J. H. (2004). *How educational ideologies are shaping global society: Intergovernmental organizations, NGO’s, and the decline of the nation state*. London: Lawrence Erlbaum Asc. Publication.
- Stirrat, R. L., & Henkel, H. (1997). The development gift: The problem of reciprocity in the NGO world. In J. L. Fernando, & A. W. Heston (Ed.), *The role of NGOs: Charity and empowerment* (pp. 66-80). Thousand Oaks, Ca: Sage.
- Streeten, P. (1997). Nongovernmental organizations and development. In J. L. Fernando, & A. W. Heston (Ed.), *The role of NGO’s: Charity and empowerment* (pp. 193-210). Thousand Oaks, Ca: Sage.

- Sutton, M., & Arnove R. F. (2004). *Civil society or shadow state? State/NGO relations in education*. Greenwich: IAP.
- Şenatalar, B. (2001). Avrupa birliği yolunda Türkiye’de devlet-STK ilişkileri. A. Anadolu (Edt.), *Avrupa birliği devlet ve STK’lar içinde* (s. 9-39). İstanbul: Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Şentuna, M. (2009). *Türkiye’deki gençlik ve spor ile ilgili kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının gençlik politikalarının değerlendirilmesi ve bir model örneği*. Yayınlanmamış doktor tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şirin, H. (2008). *Eğitimin siyasal işlevleri ve Türkiye’deki sivil toplum örgütlerinin bu işlevlere ilişkin görüşlerinin analizi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şişman, M. (2008). Bireyi özgürleştirme süreci olarak eğitim. *Yeni anayasada eğitim ve özgürlükler: Panel kitabı* içinde (s. 38-43). Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları.
- Tarhanlı, T. (2000). Türkiye’de sivil toplum ve devlet. İçinde, S. Yerasimus, G. Seufert ve K. Vorhoff (Ed.), *Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik* (ss. 418-424). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tezcan, M. (2003, Güz). Cumhuriyetimizin 80. yılında ülkemizde "eğitim sosyolojisi" alanının durumu ve sivil toplum örgütleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 160. Retrived October 15, 2006 from http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/160/tezcan.htm.
- Topsakal, C. (2005). Avrupa birliğinin eğitim politikaları ve STK’ların yeri. *Sivil Toplum Dergisi*, 3(12), 145-148.
- Topsakal, C. & Hesapçioğlu, M. (2001). Avrupa birliği ve eğitim. *KUYEB*, 2(1), 441-462.
- Tunçay, M. (2003). STK’larla ilgili kavramlar. *Sivil Toplum Dergisi*, 1(1), 9-13.
- UNESCO. (2001, September). *Synthesis report: Involvement of civil society in EFA*. Retrived January 10, 2006 from http://www.unesco.org/education/efa/global_co/policy_group/special_session_26_10_01.pdf
- Yaden J. (2001). Avrupa birliği yolunda Türkiye’de devlet-STK ilişkileri. A. Anadolu (Edt.), *Avrupa birliği devlet ve STK’lar içinde* (s. 40-54). İstanbul: Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Yaltı, A. (2003). *STK’ların eğitime katkısı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2000). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (Gözden geçirilmiş 2. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, H. (1993). *Eğitim sistemimizin toplumsal dokusu: Okul-çevre ilişkileri açısından eğitim sürecine toplumsal katılım*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, L. (2001). Avrupa birliği yolunda Türkiye’de devlet-STK ilişkileri. A. Anadolu (Edt.), *Avrupa birliği devlet ve STK’lar içinde* (s. 9-39). İstanbul: Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.